

Dokumentacija geometarske djelatnosti kod Homera

Istraživanja političke, socijalne i privredne strukture u doklasičnoj epohi Stare Helade obilno koriste podatke Homerove Ilijade i Odiseje. Naročito nalaze u njima izdašne izvore proučavanja tadanjih agrarnih odnosa, sa kojima geometarska djelatnost ima tolika mnoga dodirna i zajednička područja.

Međutim dokumentacija same geometriske djelatnosti kod Homera nikako nije zapažena, niti kod nas, a niti u inozemstvu. O tom su na blizom dohvatu dva primjera: referat¹⁾ René Dangera na 6. kongresu Internacionalne federacije geometara u Rimu 1938. godine i udžbenik²⁾ profesora Dr. ing. Nikole Čubranića. Oba autora ističu postojanje geometarske djelatnosti od samog početka historije čovječanstva kroz vijekove do novoga doba, a prema podacima poznatih vrela. Obojica ispuštaju Homera i uopće navedeni period života starogrčkog naroda. Jasno je da oni za svoja izlaganja nisu ispitivali izvore, nego su koristili gotove rezultate stručnih literatura, koje djelomično navode. Znači da je Homer i u tim literaturama nepoznat.

Pa ipak se u Ilijadi i Odiseji spominju omeđavanja, mjerenja i diobe zemljišta, mjere površina, uređenje međa i kulture. Sasvim dovoljno da se utvrdi postojanje geometarske djelatnosti i njezina potreba u tadanjem društvenom uređenju, a kod ispitivanja sa znanstvenim metodama sigurno i više od toga. Ima i geometarska struka svoje »mrvice na bogatom stolu Homerovom« (Eshil).

Svrha je ovoga članka ograničena: da upozori na ona mjesta obaju eposa, koja govore o geometarskoj djelatnosti bilo izravno, bilo neizravno. Donošenje izvoda i zaključaka traži dublji studij, preko granica neposrednog zadatka.

Vrijeme, na koje se odnosi dokumentacija, označeno je širokim izrazom kao doklasična epoha Stare Helade. Jer to može biti — bar u nekim slučajevima — doista vrijeme trojanskog rata (XII. vijek prije n. e.) ili vrijeme Homerovog života (IX. vijek), ako je doista živio, odnosno kad su pjesme nastajale, ili tek ono doba, kad su dobile pisani oblik (VI. a možda i VII. vijek).

Ne citiraju se sva mjesta, koja nas interesiraju — naročito kad se više mjesta odnosi na istu vrstu dokumentacije ili kad dokumentacija iz prijevoda nije vidljiva (nego samo iz starogrčkog originala) — da stručni časopis ne bi bio suviše opterećen stihovima. Iznose se tek primjeri i to u najnužnijem opsegu. Ali su nakon pažljivog pregleda eposa sva nađena mjesta dokumentacije zabilježena na uobičajeni način (pjevanje i stihovi), pa se mogu lako naći.

Prijevedi su Dr. Tome Maretića po najnovijim redakcijama i izdanjima.

I. Svjedočenje o postojanju međnih znakova kao prostornih granica posjedovanja zemljišta sadrži Ilijada XII 403—405:

»Ona uzmakne te crn i velik i hrapav kamen
Čvrstom pograbi rukom, što na polju ležaše ondje
(Ljudi ga metnuše nekad, da međa oranici bude),«

¹⁾ René Danger: Origines de la profession (Journal des géomètres experts No 12 année 1938).

²⁾ Dr. Čubranić: Viša geodezija I. dio, Zagreb 1954. pod naslovom: »Kratak historijski osvrt«.

Ovu je scenu prenio Vergil u Eneidu XII 896 i sl. Valja ju spomenuti, jer je poznata u talijanskoj i francuskoj literaturi. Heksametar: »Limes agro positus litem ut discerneret arvīs« dvaput je citiran u navedenom godištu »Journala«.

Naš prijevod: »Golemi kamen starinski, — na zemlji je slučajno ležo,

Međa da njivama bude i prekida zavade poljske.«

Vergilovi pjesnički lijepi i pravnički uspjeti stihovi nisu dokumentacija, jer on živi (I. vijek prije n. e.) više nego hiljadu godina kasnije od vremena radnje njegovog eposa.

II. Homer pozna stalnu mjeru za površine zemljišta i spominje ju na pet mjesta. To su u Ilijadi IX 579, XXI 407, u Odiseji VII 113, XI 577 i XVIII 373.

Prvo navedeno mjesto: » nek prekrasan izbere dio

Od jutara pedeset — polovina vinograd nek je,
A druga pola nek je oranica bez grmlja, čista.«

Do sada ne znamo koliki je iznos homerskog jutra. U prijevodima na moderne jezike (kao i naš) identifikuje se sa nekom »starinskom« mjerom površine odnosno kraja ne pazeći da li ona po količini odgovara smislu. Više se od prevodioca i ne smije tražiti. Original upotrebljava na dva mjesta riječ »plethron« čiji je iznos u klasično doba ustaljen na današnjih 950 m². A upravo su na tim mjestima takve pjesničke hipertrofije, da je kompariranje isključeno. (Npr. bog Ares se otegne sedam jutara). Na ostala tri mjesta originala, gdje je upotrebljena druga riječ (uključivši gornji primjer), navedeni iznos nije u skladu sa smislom.

III. Uređivanje sporne međe posjedovanja zemljišta autoritetom premjera vidi se u Ilijadi XII 421—423:

»Kao kad čovjeka dva zbog međe se svađati stanu
Mjeru držeći u rúkû na zajedničkome polju
Na malom prostoru pru se zbog jednakog dijela oni:«

Pjesnik je mogao izmišljati bogove, ali ovakvu je scenu morao uzeti iz stvarnoga života. Naš je prijevod ostao potpuno vjeran originalu, dok mnogi drugi nisu u tom uspeli. Tako npr. u najboljem njemačkom prijevodu (J. H. Voss) drži svaka stranka svoju »mjeru« u rukama (jeder ein Mass in der Hand), čega nema u originalu, a u drugom se spore na općinskom polju (Gemeindefeld), umjesto zajedničkome polju, što je lingvistički moguće, ali ne odgovara temeljnom smislu cijeloga prizora.

IV. Dioba nekretnina u slučaju nasljedstva po krvnom srodstvu spominje se u Odiseji XIV 208—211:

» a tada imetak si objesni sini
Sav razdijeliše, oni među sobom bacahu ždrijež,
Meni pak premalen dijelak i kuću daše.«

Homerovi eposi znaju istodobno i za nasljedno pravo velikih kućnih za druga obrazovanih na osnovu agnatskog srodstva, u kom slučaju, razumije se, nema diobe nekretnina.

V. Lingvisti prevode riječ »temenos«, koju upotrebljava Homer na tri-naest mjesta, opisno: odsječen, omeđen ili odijeljen komad zemlje, koji je ne-

komu predan u vlasništvo. Iz ovoga opisa, koji je potpuno u skladu sa sadržajem svih mjesta pjesama, nesumnjivo proizlazi potreba premjera zemljišta.

Postoje dva značenja. Navedena riječ u jednom značenju dolazi u Ilijadi VI 194, IX 578, XII 313, XVIII 550, XX 184 i XX 391, a u Odiseji VI 293, I 185 i VII 299. Primjer iz Ilijade XX 184—185:

»Jesu l' ti odrezali Trojanci krasno imanje
Ugledno: voćnjak i njivu, da imaš što obrađivat«.

Prevodioci u stihovima vezani metrikom ne mogu opisivati, pa ne nalazeći jedan pogodan izraz, koji bi sačuvao termin originala, upotrebljuju razne riječi kao (u primjeru) imanje, zatim polje, zemljišta dio i sl. Zbog toga se po prijevodima pravi značaj riječi ne može uočiti.

Međutim historija agrarnih odnosa dobro je uočila, da je na citiranim mjestima »temenos« određen pojam te ga u prozi prevodi sa »kraljevska zemlja« ili u ruskoj literaturi čak »carska zemlja«. Ne radi se tu o jednoj domeni, jer Stara Helada — kako znamo — nije jedinstvena država i nema jednog vladara, nego za vrijeme Homera vrlo mnogo manjih ili većih nezavisnih kraljeva (u originalu »basileus«)³. Oni se izdvajaju iz klase plemića (aristoi) upravo time, što dobivaju za zasluge, milom ili silom »temnos« iz općenarodne nepokretne imovine. Odvajanje zemljišta zahtijeva kao u Ilijadi IX 578.

Premda nije od općeg interesa kod buduće obrade dobro će doći upozorenje da u štampanim tekstovima originala Ilijade u XVIII 550 postoje varijante: »temenos basileion« (kraljevska zemlja) i »temenos byatlyleion« (polje sa visokim usjevima — po našem prevodiocu.)

Drugo značenje ima ova riječ u Ilijadi II 696, VIII 48 i XXIII 148 te u Odiseji VIII 363. Tu je ono zemljište posvećeno nekom božanstvu, u stvari zemljište nekog svetišta ili hrama. Kako je i to opet »omeđen ili odijeljen komad zemlje« dolazi u obzir potreba geometarske djelatnosti.

VI. Ne može se mimoići riječ »klēros«, pošto joj u agrarnoj historiji daju vidnu važnost i više značenja, pa ju vjerojatno zbog toga i ne prevode. Prevodioci u stihovima ne brinu se za njezin agrarni karakter. U Homerovim pjesmama dolazi višeputa u svom prvotnom značenju kao ždrijeb (kocka) ili rješavanje ždrijebom. Tako u primjeru pod IV u vezi sa zemljištem, ali i u sasvim drugačijim slučajevima (npr. tko će prvi izaći na mejdan). Samo dva puta dolazi kao naslov posjedovanja zemljišta: U Odiseji XIV 62 hvali svinjar Eumej, koji je kupljeni rob, svoga gospodara, što mu je darovao »kleros«-zemlju (dakle nešto kao pekulij rimskog prava). Kod takvog jednostranog pravnog akta nema premjer naročitu ulogu. U Ilijadi XV 497 nije vidljiv naslov posjedovanja zemljišta označenog sa »kleros«, premda agrarci izvode da se radi o vojničkom zemljištu.

VII. Sva do sada navedena svjedočenja odnose se na geometarsku djelatnost za potrebe posjedovanja zemljišta. U mnogo skromnijem broju i opsegu nalaze se dokumentacije o toj djelatnosti i za druge potrebe ljudskoga života. To su: određivanje prostora za mejdan u Ilijadi III 316; zaokruženje (»ošestarenje« — kako kaže naš prevodilac) prostora oko lomače za podizanje nodgrobnog humka u Ilijadi XXIII 255; određivanje odstojanja i utjerivanje u pravac dvanaest željeznih sjekira za natjecanje u gadanju iz luka u Odiseji XXI 121. Sprava za mjerenje dužina spominje se na tri mjesta u Odiseji XVII 341, XXI 43 i XXIII 197, ali se na tim mjestima ne govori o premjeru zemljišta.

Time bi bilo iscrpljeno nabranje Homerovih svjedočenja o geometarskoj djelatnosti.

Kako se vidi iz prednjeg izlaganja, Homerove tvorevine svjedoče o potrebama geometarske djelatnosti i o njezinom izvođenju mnogo više, nego što se to može i smije očekivati od poezije. Pjesnik ih dodiruje slučajno i sporedno kao pomagala u postizavanju svojih pjesničkih izražaja i efekata. Ova slabost ujedno je i jaka strana dokumentacija: podaci su vjerno preuzeti iz tadanjeg života i nema u njima ni tendencioznosti ni uljepšavanja.

Tvorevine nisu udžbenik ni pravilnik kao što je to primjerice daleko stariji Aahmesov spis u Starom Egiptu, koji objašnjuje crtežima i formulama kako je praksa-geometrija vršena davno prije znanosti-geometrije, prije poznavanja pravila. (U ovom homoninu riječi »geometrija« leži razlog, zbog kojega je prikladnije i opravdanije da se u starini djelatnost nazove geometarskom, a ne geodetskom). Takvih spomenika nema doklasična epoha Stare Helade: nisu nam poznati preteče ovjekovječenog poleta znanosti i prakse u njezinoj klasičnoj epohi. Pa da i raspoložemo drugim podacima, vijesti Homerove poezije tolikog su značaja, da spadaju među vrela za izučavanje geometarske djelatnosti u drevnoj prošlosti.

Ovdje izneseni prikaz nije još ni historijska građa, već samo njezina registracija, koja upozorava i upućuje na to gdje se nalazi materijal. Građa čeka na obradu, još je samo taj jedan korak do cilja. Mnogo teža, a možda i bezizgledna je situacija, kad se tek čeka na dešifriranje pisanih spomenika (npr. etrurskih natpisa, papirusa), u kojima se naslućuju za nas vrijedna otkrića.

Kod obrade neminovno će iz ukupnosti Homerovih podataka i za geometarsku djelatnost rezultirati poimanje prošlosti iz onoga što od nje ni u sadašnjosti još nije uminulo, drugim riječima shvaćanje da je prošlost čovječanstva sadržana u današnjici, koja otvara vidike u budućnost — ta viša svrha svake historije.

LA DOCUMENTATION D' ACTIVITÉ DES GÉOMÈTRES CHEZ HOMER

En exposant l'activité antique on laisse tout a fait sans attention et inutilisé les oeuvres d'Homer comme sources historique, bien qu'elles mentionnent le bornage, les unités de mesure de surface, regulation des discordes à cause des limites, partage du sol, donations et les cultures.

Le present article specifie pareils passages dans vers d'Homer qui peuvent et doivent etre utilisés dans ces recherches.

BEWEISMATERIAL ÜBER DIE FELDMESSUNGSTÄTIGKEIT BEI HOMER

In Darstellungen der Feldmessungstätigkeit im Altertum werden Homers Werke als Geschichtsquellen vollkommen unbeachtet und unbenutzt obzwar sie Vermarkungen, Flächenmasseinheiten, Regelung der Grenzwistigkeiten, Bodensteilungen, Bodenschenkungen und Kulturen erwähnen.

Der vorliegende Artikel verzeichnet solche Stellen in Homers Gedichten die bei Forschungen auf diesem Gebiete benützt werden können und müssen.

ARGUMENTITION OF THE SURVEY — ACTIVITY OF HOMER

The works of Homer as historical sources showing the survey — activity in the former ages are entirely unobserved and inexhausted although they mention limitations, unities of space measures, regulations of limit — disputes, ground partitions, ground donations and cultures.

The previous article notes such passages in Homer's poems which can and must be used in researches of this domain.